

of een pakje zeepoeder) maar bovendien kwam de gehele zeepindustrie in de winter '41-'42 stil te liggen zodat in de lente van '42 een situatie ontstaan was waarbij men drie maanden lang, al waren er ook bonnen voor aangewezen, nergens zeep of zeepoeder kon krijgen. Nadien werden de rantsoenen geleidelijk verkleind en ging ook de kwaliteit van de zeep-artikelen gestadig achteruit. Begin '43 werd er binnen de *Wehrmacht* hevig over geklaagd dat de Nederlandse zeep die men kreeg, nauwelijks nog 'zeep' mocht heten: er kwam geen schuim van af, er ging geen reinigende werking van uit, het stukje zeep viel spoedig in brokjes uiteen en voor men het wist, was het verdwenen. Zeep en waspoeder (synthetische wasmiddelen waren toen nog onbekend) hadden vooral vetzuur nodig – welnu, begin '44 was voor de gehele zeepindustrie nog maar een elfde van de hoeveelheid vetzuur beschikbaar die men vóór de bezetting gebruikt had. De wekelijkse was werd voor de huisvrouw een doorlopende worsteling: men kon lang schrobben (er waren nauwelijks wasmachines) maar het wasgoed werd niet echt schoon.

Moeilijker nog kreeg het de chocolade-industrie: ze was immers afhankelijk van cacaoenen. In '39 verbruikte zij daar 60 000 ton van, in '40 nog bijna 30 000 – maar toen raakten de voorraden op: in het gehele jaar '41 was nog maar 4 000 ton beschikbaar, in '42 nog geen 3 000, in '43 ruim 300 en in de eerste zes maanden van '44 moest men het met welgeteld 78 ton stellen. De rantsoenering was in april '42 ingevoerd, maar van de lente van '43 af konden alleen kinderen nog 'versnaperingen' krijgen, of wat daarvoor doorging. Wij herinneren er aan dat de Limburgse mijnwerkers die als extra-beloning voor hun zondagsarbeid een tijdlang kiezen mochten tussen een kwart liter jenever, enkele blikjes vis en een zakje bonbons, in hoofdzak bonbons mee naar huis namen. De kwaliteit zal wel niet al te best zijn geweest maar de bonbons waren stellig bijzonder welkom in een bestaan dat in materieel opzicht steeds eentoniger en grauwer werd.

Vandaar ook de grote vraag naar stimulerende middelen.

De productie van gedistilleerd daalde tot minder dan een kwart van het vooroorlogse peil en van die productie moest ook nog een deel aan het *Reichskommissariat* en de *Wehrmacht* ter beschikking gesteld worden; hoe groot dat deel was, weten wij niet.¹ Wij weten dat wèl met betrekking tot

¹ In de eerste twee bezettingsjaren is uit de totale productie van de branderijen en spiritusfabrieken, ca. 500 000 hl, in elk geval ca. 50 000 hl spiritualiën naar de Duitsers gegaan. De grootste Nederlandse firma op dit gebied, de n.v. Erven Lucas Bols, heeft, aldus een Amsterdamse Tribunaal-uitspraak, 'veel meer aan de vijand geleverd dan, gelet op haar positie, nodig was.' (Uitspraak, 3 maart 1948, inz. C. N. J. M., Doc I-1171, a-1).